په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

ليکوال:

پوهاند حبيب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نيازی

۱۳۹۴ ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال: پوهاند حبيب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپروندی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډيزاين: ضیاء ساپی

پښتۍ ډيزاين: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۹۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک مخ

سریزه..۱

د ژباړن سریزه..۵

لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته یوه عمومي کتنه.........۶

د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي.......................................۷

د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمینځ پرتلنه...........۱۴

د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم ۱۹

په اسلام کې د بشر حقونو ځانګې..۲۱

په غرب کې د بشر حقوق................... ....۳۳

د بشر حقوقو اسلامي نسخه...۳۶

الف: عمومي اساسي حقوق..۳۷

ب: د یو اسلامي هیواد وګړو حقوق..۳۷

ج: د دښمنانو حقوق...۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق...۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه.........................۳۹

دویم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تیوری..........................۴۱

۱ـ په بنستیزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده..............................۴۱

۲ـ په اسلام کې حقوق...۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو..۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق...۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق..۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات...۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې تاکل شوی حق...........................۵۹

هـ: قانوني او دیني حقوق...۶۰

۳ـ په اسلام کې خپلواکي...۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه..۶۱

ټوله ایزه خپلواکی...۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ايز واکونه..۶۷

۴ــ په اسلام کې دندې..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنسټیزه او په عین وخت کې د جګړې لـه مینځه وړونکې موضـوع ده، کـه څـه هـم د لودیځـو ټولنـو سیاسـي خوځښتونه او ټولنیز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثـار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندويي کوي، خو په واقیعت کـې دغـه امر په دوه وروستنیو پیړیو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړیـوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورسـتیو لسـیزو کـې پـرې ټینګار خورا زیات شو.

په بشرحقوقو د ټینګار عوامل د بیلابیلو سیاسـي جریانـاتو مخلتلفـې دورې ګڼل کیږي پدې مانا ددې پرځای چـې قـانوني او اخلاقـي صـبغه ولري نو ډېر ځلې د سیاسي تکتیکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشیزم او ورپسې د سوسیالیزم په وړاندې وکارول شول او له هغوی سره سره اوس ترې د اسلامي بنیادګرایي پـه وړانـدې ګټـه اخیستل کیږي.

په یوه خبره، هر وخت چې د غربیانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې یې په وړاندې مبارزه او بیرته ترلاسه کولو لپاره یـې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کـې وو چـې دامریکـې متحده ایالات یې د شوروي اتحاد او کویټ یې د عراق له تسـلط څخـه وژغورل او د سومالیا د سیاسي بحران د له مینځه وړلو لپاره یـې خپـل عساکر ولیږل. د سیاسي لارو په کارولو سره د بوسنیا د خلکو د حقوقـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاریون وشو ترهغـه پـورې چـې د بشـرحقوقو موضـوع د کرغیړنو انګیزو څخه جلا او په اسـلامي اخلاقـي میعـارونو ټینګـه او د قانون په چوکات کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشـرحقوقو اعلامیـه چـې پـه غربي هیوادونو کې پرې ډیره تکیه کیږي نو دا یو غیرقـانوني سـند دی چې یو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لـوري نه دي تصویب شي او د هغې د عملي پلـي کولـو لپـاره تراوسـه کومـه نړیواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه یې د اړوندو ادارو د پـرمخ بیولو لپاره کومه اداره نه ده رامینځته شوې او تراوسه یـې د مخـالفینو لپاره کوم مقررات او قوانین نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامینځتـه شوې، اوتر ټولو اړینه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنیت په شورا کې د ویټو حق لري پخپل مینځ کې تبعـیض تـه لمـن وهي له دې سره سم کمزوري هیوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، سـاتنې او ادعا څخه هیڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تیلیغاتي وسایلو په وسیله د وګړو غوږونه یې کاڼه کړي دي

د دریمې نړۍ هیوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هیوا دونـو د اتبـاعو حقوق چې بې برخلیکه او بـې دفـاع پـاتې دي اوس هـم د واکمنـو او سرمایه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره یې مدعیان هـم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغـه د بشـرحقوقو د ملاتـړ مدعیان یوازې په رسنیو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامـه خبرو سره خلک غولوي. هیڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياً هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګه په تيورۍ کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقدامات نه دي ترسره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جوړه اوتصويب کړي ځکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يوازې په تيوري ډول نه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورته کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې په راتلونکي کې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مرګ وروسته حتا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کې د بشرحقوقو د تدقيقې مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينو او عقايدو ولاړ کنفرانس په لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګډون کړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړاندې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژباړه وروسته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو ليکوالانو په اتحاديه کـې د کتـابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تيراثر څخه په ګتـې اخيسـتنې، د دوه کتابونو ليکل ماته راوسپارل شول چې يو د په اسلام کې د ښځو حقـوق اوبل يې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.

څرنګه چې لومړی رساله ډېر له انګليسي ژبې څخه راوژباړل شـو نـو د کمپيوټر او نورې چارې يې هم ډيې په چټکې سره پای ته ورسيدې خـو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د يوکال لپاره وځنډيد د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو ليکوالانو د اتحاديې څخه د دويم کتاب د جوړولو پيغام خپور شو له يوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دويم کتاب موضوع يو څه پراخه وه او له بلې خـوا د هغـه د چمتو کولو موده هم ډيره لنډه وه او له دريم اړخه په هيـواد کـې روانـو وينې تويدونکو او ترينګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نـه پرېښـودم پداسې حال کې چې موندل يې هم خورا سـتونزمن وو نـو مـا هـم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زيات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکيدای شي چې په ځينو ځـايونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې يو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې څوک له حقوقـو سـره لـوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو ليکوالانو اتحايي په ځـانګړې توګه له پروفيسور رسول امين د اتحاديي مشر، د وفا د جريدې مسـول زلمی هيوادمل، له شهنواز جانباز، او لـه سيدحسـن پاچـا کمپيـوټري کمپووزر څخه يوه نړی مننه کوم.

پوهاند حبيب الرحمن هاله

۲۵ وږی ۱۳۷۳ حيات اباد ــــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی څښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.
په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبیب الرحمن هاله له خوا په دري ژبــه لیکــل شــوی او د بشــرحقوقو د بیلابیلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبــرې او لارښــوونې لري پدې وتوانیدم چې پښتو ژبې ته یې راوژبــاړم ترڅــو پښــتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هیلــه لــرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو یو لړ پوښــتنو ځوابونه هم پیداکړي.
خو له ځوکالو راهیسې چې زیړدلی یم د خپل هیواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګیله من، لا تراوسه مې دا ګیله پرځای پاتی ده. د هغه احساس او مســولیت لــه مخــې چــې څښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تیارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپایه به یې ولرم، نو مــا هم ددې مسولیت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبــاړې تــه چــې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتیا لیدل کیــږي مــلا وتړلــه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغه وخت چې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقــواو مکلفیتونــو څخــه هــم برخمن شول.
خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...
پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پــه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کــې بیــا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.
د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.
یوازینی دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشــپړه پاملرنــه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.
د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروســته دا جــوتیږي چــې انســان څــه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟
دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،
اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دینونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دین کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشـي نـو دا اړین بریښي چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپـل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د یو عاقل او سالم حواس لرونکي موجـود پیـدا او د خپـل ځانګړي رحمت له مخې یې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نیولو سـره ځـان پـه ځنځیرونـو او مصیبتونو کې اخته کړ.
روسو وایی: انسان نړۍ ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله یـې پـه خـان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکۍ سره په ځنځیرونو وتړل شو.
خپلواکۍ د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاریخ په اوږده موده کې په بیلابیلو ډولونو سره رامینځته شوېده.
د اسلام فیلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وایي: د انسان لومړني مـور اوپـلار د ازادۍ د انګېزې په روښنایي کې مجبور شول چې له جنت څخه چـې هلتـه د ازادۍ لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړۍ ته راشي.
نوموړی فیلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادۍ په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامینځته کیږي، اسلام د عیسویانو دا نظر نه مني چې ادم علیه سـلام د خپلې لومړنۍ ګناه له کبله له جنت څخه وویستل شو.
هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د یهودیانو د دودونو په اساس(دانسان نسـب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبیر ېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکې ته راتګ پخپلې ازادې ارادې سره وکړ ترڅـو دلتـه ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.

د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځتـه کیـږي هغـه د ازمایښت په وړاندې دروي.

د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بـل څـه نشـي کېـدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کـې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.

انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه پـه تـدریجي ډول بیلابیـل پړاوونـه تېـر کړیدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.

مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.

ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیړي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.

دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کـې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.

هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقـه لـري، پداسـې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولـو پـه لـور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.

د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبـارزه کـوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له سـیر چـې پـه بشـپړه توګـه جبـري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پربکنده او حیاتي رول لري.
اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوینه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوینه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوینه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.
په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلټنې لپاره زمینه برابروي.
دا قراني اعلامیه چې څښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره پکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادۍ په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.
ازادي له دوو لارو پېژندل کیږي؛
یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پېژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛
د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترښتن تعال څخه وغوښتل نو خدایتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هېڅ شې په جبري توګه تحمیل نه شول او دغه ازادۍ په انساني طبیعت کې د یو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغه د خپلې وړتیا په مرسته کشف او وده ورکړه.

د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکۍ د انسان ګوهر ده او پیدایښت یې پرې همدې خپلواکۍ ټینګ دی، دغه نظریه له اسلامي جهانبینۍ سره ورته او یو شان ده.

په قرانکریم کې ډېری ایتونه موجود دي چې د انسان ازادۍ ته هم د ارادې او هم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکریم د بشر د خپلواکۍ په بیلابیلو مرحلو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مساوي ازادۍ لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخیستلو توان نه لري. له همدې کبله هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.

انسانان د خپلو ازادیو څخه د ګټې اخیستنې د توان ترمینځ دا توپیر جوتوي چې قدرت لرونکي اشخاص د ازادۍ اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېزه لري.

د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پیغمبرانو، اولیاوو، اجباري ګڼل کېږي له عادي کسانو څخه یې تقاضا(هیله) نه کېږي.

قران کریم پدې برخه کې فرمایي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بیلابیلو دریځونو کې صدق کوي.

انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضایت ولري یوې دندې یا کار په ترسره کولو مجبور ېږي.

ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترسره کولو توان لري، څرنګه چې ځیني افراد دغه امر پخپله خوښه ځای پر ځای کوي اوځینې نور یی نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه یي ترسر کوي، د خپلواکۍ اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پورې تړلي دي. له کومه ځایه چې هر انسان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د یو عمل په ترسره کولو مجبور ېږي، نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بيا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همدې مسئوليت له کبله د مکافاتو ياهم مجازاتو وړ گرځي.
دا يو منل شوی ديني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ريزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحميلوي.
انسان دی چې خپل د طبيعت چوکاټ جوړوي په همدې بنسټ انسان د خپل برخليک په ټاکلو کې مسقيماً لاس لري.
که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې په جبري توگه دا کار ترسره شي نو دلته بيا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی يې گرم نه شمېرل کيږي، ځکه د جبري عمل ترسره کول د ترسره کوونکي شخص گناه او عيب نه گنل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولو سره به ياد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غير عادلانه وي.
له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې بېځايه او ناوړه دي. د جبريونو عقيده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بيا هم جبري عقيده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شوی دی.
اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو له خوا د هغوی اتباعو ته خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بيانوي؛
اموي موقع غوښتونکو ماديات پرستو په يوه پلمه اړتيا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجيه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاويه له بغاوت څخه گټه پورته کړي.
يو شخص حسن بصري ته وويل چې امويانو مسلمانان ووژل او خپله دا کړنه يې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.
حسن بصري وويل: د څښتن تعالی دښمنان دروغجن دي پدې سره د اسلامي علماوو د نيوکو باوجود خپلواکه عقيده رامينځته شوه څو حکمراوايان يې په مرسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بيوزلۍ باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادۍ نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادۍ ورکول د دوی د مسلمانۍ درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادۍ په روښنايي کې ددې توان لري چې...

۱ ـــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

۲ ـ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنل کيږي؛

۳ ـ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکۍ عملي لورى د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلی وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادۍ او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادۍ حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادۍ ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادۍ ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادۍ ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادۍ ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکۍ ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادۍ پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادۍ د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مينځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژۍ کې ازادي له خپلې تيورۍ سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پر تلنه

د بشر حقوقو اعلامیه د فرانسې د انقلاب د لاسته راونې په توګه ۱۷۸۹د اګسـټ پـه ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظریاتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لاربښود قدرت ورکـړ هغه د انسان طبیعي حقوق او ملي حاکمیت وو، چې د طبیعي حقوقو په سـریزه کـې تعریف شوي و او د یو نه لیرد بدونکي او سپېڅلي څیز په توګه منل شوي وو، ځکـه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کیده چې ګواکې د انسان له طبیعت سره (ګډ) یـو ډول ده.

دغه حقوق په دویمه ماده کې د ملکیت او امنیـت ازادۍ او اسـتبداد پـه وړانـدې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې یو فردي او بله یې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بیان ازادۍ په پینځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ـــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ــــ ۱۳) فقرو یې د مـالي او مدني برابروالي اصولو تامینول.

حق د یو شي مالکیت، د یو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا یا د یـو امتیـاز او یـا هـم د قدرت په مانا سره تعریف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په یو شي باندې د انسان حقوقي ادعـا (دعـوې) تـه ویـل کیږي، او یا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحیت ته ویل کیږي.

د قانوني حق موجودیت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې یو له بله پرتـه بـې مانا او ژوندی نه پاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د افرادو په تابیعت پورې تړلي وي او په یو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او یا هم تعدیل مومي، دا په نسبي او مطلقـو حقوقو ویشل کیږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.
نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د خلکواو دولت ترمینځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابیعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.
د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچیانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړیکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصیت لري.
د بودیر له ویناوو سره سم حقوق پر دولت یا هم حکومت دواړو باندې بر دي.
جانسن پدې عقیده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سیاسي حقوق د رایې په ترلاسه کولو یا په دولت یا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کیږي.
د بودیر په عقیده ځیني طبیعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبیعي دي خو ممکن ریښتني یا وقعي ونه اوسي.
د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په میاشت کـې د ملل متحد له خوا واخیستل شو او د بشرحقوقو نړیواله عمومي اعلامیه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم یادیږي تصویب کړه او د شخصي ژوند، امنیـت، لـه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د یوې بېطرفه محکمې لـه لـورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخیستنه ورسره وروسته ورزیات کړل شول.
غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځـان ورسوي، د ملل متحد اعلامیه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروسـته د یـوې نیمـې پیړۍ په تیریدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دریمې نړۍ هیوادونو د نژادي، رنګي، ایډیالوژیکي، دیني او مذهبي ارادو په رامینځته کولو کې ناتوانه شول.
د پرمختللو هیوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکمیت تفسیر په ښکاره توګه ثابت شویدی، پداسې حال کې چې غیر انساني کړنې، تېرې، اسـتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارګرو لوري، د دريمې نړۍ هيوادونو په داخلي او بهرنيــو چــارو کــې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.

د ازادۍ د لارې مبارزين به د دهتشتګرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کيدل هر هغه څه چې د ازادۍ ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړيوالو دډله ايزو اړيکو په وسايلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه ګڼل کېده برعکس هغه هيوادونه چې په ښکاره ډول د تبعيض سياست پر مخ وړي له هغو هيوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعين بولي د نــږدې اړيکــو پــه اساس په ښکاره توګه سترګې پټوي.

صهيونستانو يا نظامي ديکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي بــادارانو ګټې خوندي او تامينوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجيه کوي.

په عمومي توګه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پوليسو(ساتونکو) او تفوق ګرايانو د غوښتنو په رڼا کې تفسيريږي.

که چيرې په اسلامي اصولو کې د تبعيض او تنګ نظرو پرته يو رښتينی توپير وشي او په ريښتنې سترګه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توګه ثابته شي چې د اسلام سپيڅلي دين څو پيړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند يو نړيوال پيغام وړانــدې کړيــدی چې پکې ټولې کورنۍ نيمګړتياووې او نا برابروالی په تيوري او عملي ډول حل شــوې دي.

اسلام په يو شمير عقايدو ولاړ دی او دا عقايد د سي پي پير چــې د اصــالت فلســفې بنسټګردی له عقايدو او نظرونو سره جوت توپير لري. که څه هم دا يې د پيروانو لــه لوري عملي کيږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حــال پاتې کيږي.

له همدې ځايه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبليغ کړل نو ټول د رښتنيو او اصيلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځايــه چــې پکــې د تيــورۍ او عمــل مطابقت په بشپړه توګه حل شوی که چيرې په کــوم خــای کــې ددې دواړو تــرمينځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر او نابرابرۍ ته وکتل شي کولای شو ووایو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط یانې په عقیده باندې عمل نه دی شوی.
اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسلیمیدو په مانا دی او دا تسلیمیدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د یو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختمیدونکې مبارزې رامینځته کول دي.
همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمین او تامیندای شي چې یو د بل ترخنګ ولاړ او هر یو خپل مسئولیت وپیژني.
دې حقیقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تیارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادۍ او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کېښود.
که څه هم د یونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنیادي دولتونو کې د ډیموکراسۍ یو ابتدایي شکل معرفي کړی وو، وروسته رومیانو هم د لنډې مودې لپاره یو شی چې د ډیموکراسۍ په شکل ښکاریده بنسټ کیښود، خو د یونان په ډیموکراسیو کې یوازې نارینه ازاد او ښځو په کې د رایې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطورۍ په واقیعت کې د یوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې یوازې اراده او حاکمه طبقه له ځینو حقوقو څخه برخمن ول.
د بیزانتین امپراطورۍ (د ختیځ روم) چې د روم امپراطورۍ ځای یې ونیو هیڅکله یې هم د حضرت عیسی ع تعلیمات او ښوونې عملي نه کړې.
د فکري ازادۍ په ورکولو او د عیسویت اصولو په اړه یې د پوښتلو مخنیوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.
په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عیسویت د دیني او مذهبي اقلیتونو په مقابل کې له تبعیض څخه کار اخیستل کیده یا به هم اعدام کیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، څنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلاً د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسی يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.

د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټينګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.

دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيڅلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.

د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادۍ او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.

سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتوډکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.

اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر
 د ټولو پرمخ پرانستې وه.

پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیڅلي دین غیر مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښښلي وو په بشپړه توګه بې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمینځ نه بېلېدونکې او متقابله اړیکه موجوده ده، پدې مانا چې له یوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کیږي، له بلې خوا حقوق د انسان ازادۍ تر یوې کچې تضمینوي، دغه راز حقوق او دندې هم یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کیږي نو ورسره انسان د یوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کیږي نو د هغه لپاره د ځینو حقوقو څخه د برخمنتیا لپاره زمینه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپل وار سره هر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمینه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان یو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وینا څخه دا پایله او منطق په لاس راځي، چې د هر انسان ازادۍ د نورو انسانانو په ازادۍ سره تړل کیږي، خو دا قید له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای یې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چیرې یو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلې ازادۍ ګټه پورته کړي چې د نورو د ازادیو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې به سره بیره پردې چې د هیچا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره له مینځه لاړه شي.

په همدې ترتیب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق یوه دنده ده، ځینې وخت دنده پر حق وړاندیوالی لري.

بیلګه: یو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اسلام سره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقوقي تخصیص ورکول کیږي.

د څښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهم زیاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د څښتن تعالی په نافرمانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرمانی به انسان د نړۍ د غلامانو په یـوه بـده او ویرونکــې څېره بدل کړي.

برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادۍ هم ورکوي، معمولآ حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمیرل کیږي.

اصلآ ازادۍ، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادۍ په توګه ګڼل کیږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.

اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.

د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کیږي.

په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.

اسلامي جهان بینی انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګی له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.

له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادۍ تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کیږي.

څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوږو څخه يې درونند بار لېرې او د هغه چاچې لاس بند وي(بيوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.

د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يې چې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښه او ترکاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.

څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينۍ اوزيان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتی، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.

د عدالت په رالېږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختۍ نه بلکې د اسانۍ غوښتونکی دی.

د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته له کوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:

ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يوې مور چې حامله وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنۍ ته ورکړل شي، که چېرې له مور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.

که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:
اې! خويندو او ورونړو منتظر اوسئ څو ماشوم پيداشي او برخه يې د نارينه او ښـځينه په اساس وټاکل شي، يا له دې پلوه چې يو ده او که دوه يا ددې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونيول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغـوی بايد دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.
په همدې سره بايد د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخـه پخپـل مينځ کې وويشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمينوي.
ځکه کله چې پيداشي نو له هغه برخې څخه يې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.
که چيرې د دوه ماشومانو پرځای يو پيداشي نو د بل برخه د ټولو ترمينځ په مسـاوي توګه ويشل کيږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تـامينيږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتـوالی نلـري بيـا چېکله ماشوم پيداکيږي نو د وخت په تيريدو او د ژوند له حالاتو سره سـم حقـوق زياتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، يو ورځيني هـم وي، نـو د کامل انسان په څير له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشـپړ (خونبهـا) مسـتحق ګرځي.
تردې چې که د ماشوم قاتل د هيواد يو شتمن او يا هم پاچا وي او کورنۍ يې د هيواد کمزورې او بيوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ يې درې حقونه لري...
د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بيوزله پلار ددې حق لري چـې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تير او په مقابل کې يې پيسې واخلي.
په لومړۍ مرحله يو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بيوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتياو د پوره کولو مسوليت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه مرحله کې باید نور مسلمانان او بیت المال د هغه تکافل یا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د یو متوفي بچیانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتیاوو پوره کولو لپاره د پلار جایداد وپلوري.
خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کیږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومینځي او په یوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره یې خاورو ته وسپاري.
د اسلامي قوانینو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکیت په اړه یې وصیت عملي شي، هیڅوک حق نلري چې د متوفي وصیت نامه کې بــدلون راولي، زیاتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصیت تغیروونکــی انسان دا ډول تهدیدوي؛
هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصیت ته بدلون ورکوي نو باید له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.
انسان پخپل ژوند کې په کورنی، چاپیریال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځیرتیا سره دا حقوق څیړلي.
د مستحق شخص او یاهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نیولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.
کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنی معنوي اړتیا یــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم باید پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی باید ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.
له همدې ځایه ده چې د اسلام سپیڅلي دین کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د یــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره یې مور پلار مامور کړي دي.
د ماشوم بل حق که څوی وي او یا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســایلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکريم ولولي او په مانا يې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مـور او پـلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.
که چېرې مسلمانو کورنيو د قرانکريم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نـونن بـه هيڅ يو مسلمان نالوستی (بيسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونـدان شوي وو.
ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلـو ماشـومان روزنه او پالنه وکړي، د يتيمانو د زده کړې مسوليت د نورو په غاړه اچـول شـويدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نبايد په غيرعادلانه او ناځوانه توګـه د اسـلام او فقې په غاړه واچول شي.
ځرګند حق چې بچيان يې په پلار لري هغه د بچيانو د واده مسئله ده چې بلوغيت ته د رسيدو سره سم يې بايد ورته چمتوالی ونيسي، چې دا خدايي امر په هيڅ ډول لـه نورو انسانانو پټ ندی
البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقيماً تړلی دی.
په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه سـاتنه وکړي او د روزنې برخې ته يې خورا زياته پاملرنه وکړي، خو د اسلام سـپيڅلي ديـن پدې برخه کې د ميندو د فطري او طبيعي مينې په پام کې نيولو سره دومره ټينګار نه دی کړی.
البته دا ډېر بچيانو ده چې ډېر مور د خپل حق په مقابل کـې پخپـل وار سـره د هغـې درناوی وکړي له کومه ځايه چې ددې درناوي نشتون د بچيانو له لوري شـتون لـري اسلام د موضوع پدې بنې ډېر ټينګار کړيدی.
ډېر هيواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغـه د مـال، ژونـد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځينې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...
اسلام د ځينو مواردو پرته لکه له جسمي او انساني کرامت څخه باندې ربړونـه هـيڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګنلی، پدې مانا که يو څوک بل کس ووژنـي تـوپير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولیاء دا حق لري چې پـه لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د یوې ټولنې د بقـا لپـاره مهمـې او ضروري وسیلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هیڅ ډول شخصي انګیزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کیږي نو په راتلونکي کې به هیڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چیرې یو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناسـبآ د د غلـه څلور ګوتې یا لاس پرې کیږي.

که چیرې په لویه لار یوه کوچنی غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنــه) بغـاوت ګڼـل کیږي، او شدیده جزا باید ورته ورکړل شي.

که څوک په غیر اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو اســلامي قوانینـو ورته له درو څخه پیل بیا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قـوانین پداسې شدید ډول پلي کیږي چې د ناموس حیثیت یي په سمه توګه وساتل شـي او څوک بیا ددې جرئت ونکړي چې د یو مسلمان په ناموس تیری وکړي.

او یا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچیان وزیږوي، باید له زیږیدو وروسته یې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او یا حرامیان بچیان په یوه سپیڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتی او بې حیثتی په بـدل کــې پــه لویـو ورانکارو اوجنایت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونــه غــواړي لواطــت وشي، نو وروسته په دوی کې د سترړیا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنایت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلیږي.

ددې ټولنیزو خطرناکو عواقبو د مخنیوي لپاره د اسلام سپیڅلي دین د زناکارو ښـځو او هغه نارینه چې لواطت کوي سخته او شدیده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيــږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغۍ پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اســلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيــت تــه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمــري، ليــوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا ووينې، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونــو پيــروان او فکــري ښوونځي چې تراوسه د اسلامي اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانــدې يــې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تــه بــه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افــرادو شــميره د ټــولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولــو ســره د تيــري کوونکــو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټــولنې وګــړي داســې فکــر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادۍ خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کــوي ورتــه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا دا لازمه ده چې جنایت کاران، قاتلان، غله، تیری کوونکي په لنډه توګه د انسانیت دښمنان له ټولنې څخه هیله ولري چې حقوق ورته ورکړل شي.

ایا د جنایت کارانو او تیري کوونکو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانینو پلي کولـو مخالفانو د خلکو ژوند، ملکیت او ناموس په ته په درناوي قایل دي؟

ایا هغوی د جنایت د مخنیوي په موخه د اسلامي احکامو په پرتله له ځان سره غـوره لارې چارې لرئ؟

څنګه چې د هغوی د حل قانوني لارې د دیارلسو پیړیو لپاره د ازمایښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دې بریالي شوي چې غلا او جنایت له مینځه یوسي، خو هغـوی برعکس په هر وخت کې د جنایت په کمي او کیفي کې مرسته کړې ده.

په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا کې ژونـد وکـړي، او د نورو د تیري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانین یوازینۍ وسـیله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانینو په وړاندې کولو کې راضي او خوښ اوسي.

بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل کیږي د عقیدې ازادۍ ده پدې مـورد کـې هـم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټینګ دي پدې مانا چې انسانان لـه ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه کړي نو اسلام هغوی ازاد ګڼلي دي، د عقیدې په څرګنـدولو کې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.

۱ ـ انسان ازاد دی چې یو عقید مطالعه ، درک او انتخاب کړي؛

۲ ـ انسان د هر ډول عقیدې په لرلو کې ازاد دی؛

۳ ـ انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي؛

۴ ـ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښايي؛

د لومړۍ مادې(انسان ازاد دی چې یوه عقیده مطالعه، درک او انتخاب کړي) پـه اړه باید ووایو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مسـتقله ده او پـه اسـلامي سرچینو کې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانکریم پدې برخه کې ځینـې لارښوونې کړي او ستر څښتن تعالی وایي:

زما هغه عبادت کوونکي ته بشارت ورکړئ، چې ټولو بیانیو ته غوږ ږدي او لـه هغـوی څخه یې غوره ټاکي او د عملي کولو لپاره یې هڅې او کوښښونه پیلوي، پدې سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقیدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلــي او غواړي ځان پورې ټولې اړوندې چارې وپېژني.
دا هیله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نیکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلــو ګتو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زیاتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپیڅلی دین څوک نه مجبوروي چې په ګوډ او ړوند ډول کــوم عمــل ترســره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تیر او یوازې د اسلامي سرچینو او اسنادو پیروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توګه ددې اجازه ورکوي چې هرې بیانیې ته غوږ ونیسي او هــر موضوع یې چې د خوښې وړ وي ورته رسیده ګي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه باید د اسلامي موضوعاتو له اوریدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه یې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وټاکي او پکاروړنه یې پیل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تیریږي او پخپله د عقیدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو پــه اړه خپــل نظریــات وړاندې کړي دي، که چیرې پخپله عقیده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپلــه عقیده دې بیاځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکریم د کلکو اسلامي عقایدو د بیخبینا په توګه وایي:
۱ـ دا قرانکریم ستاسو لپاره د یوې یادونې په توګه رالیږل شوی ترڅو د هــر چــاچې خوښه وي له لارې یې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19: 73)
۲ ـ قرانکریم د ستر څښتن تعالی له لویو نښو او ایاتونو څخه شمیرل کیــږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وویروي، هر یو له تاسو چې غواړي نیکمرغه ژونــد ولــري باید د قرانکریم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولــري نــو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
۳ ـ قرانکریم د هغو وګړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقیمه لار په مخکې ونیسي. (81 ! 27 _28)
وګورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادمیان چې د قرانکریم اوامر یې په پام کــې نیولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره یې د یوې وســیلې پــه توګــه شــمېري خــو هیڅوک نه مجبوروي چې هرومرو پدې ایمان راوړي او اوامر یــې پرځــای کــړي. پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره یې د خلکو اراده برسیره کوي او د یو خپلواک فاعل پــه څیــر یــې ازادوي چې هر څه یې زړه غواړي وکړي.
خو ددې یادونه ورته کیږي چې د خدایي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمــالو ځــواب وایئ.
نبوي احادیث هم د اسلام د ستر پیغمبر د اقوالو په پیروي کــې د انســانانو ژغورنــه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جدیت څخه کار نــه دی اخیستل شوی او انسانان یې ازاد پرېښي دي.
دویم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقیده ولري، پدې مانا هر کلــه کــه کــوم انسان د ځان لپاره عقیده ټاکي نو هیڅوک حق نلري چې د هغه عقیده تقبیح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقیده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحمیل شي.
د غیر عادلانه افکارو تحمیل بې ګټې پایلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم لیدل کیږي چې اسلام د عقل او طبیعت د اصولو په چوکاټ کې پریکړه کوي او ټولنې ته یې وړاندې کوي.
د اسلام ستر پیغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحــث کــړی دی او د قــوي او منطقي دلایلو په پایله کې یې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هــم ورســره ایمــان راوړی او مسلمانان شویدي.
بله موضوع چې ددې بحث ترځنګ لازمه ګڼل کیږي داده چې که څوک په ازادانــه او خپله خوښه دین وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نــو نباید مجبور او مقید وګڼل شي،
ځینې وخت یو هوښیار شخص پخپله اراده سطحي(سر سریزه) ازادي یــوې خواتــه کوي او ځان او ټولنې لپاره ګتورو قیدونو او محدودیتونو ته مخه کوي، دا داسې کیږي لکه چې یو شخص په یوه پراخ او ارته دښته کې له اوسیدو لاس واخلي او ځان د یــو بند ښار د څلور دیوالونو په مینځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخــت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په یوه پراخه او هوســا دښــته غــوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نـو زیـات ورسـره زیـات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني يې خو له هغه ځایه چې دا قیدونه یې پخپله خوښــه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طریقه امکان لري چې پخپلــه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیــن لــه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل یې پخپلې ازادې ارادې سره ترسره کړی او هیڅا ددې کار لپاره مجبــورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بیرته بې دینه شي نو پــدې ســره د هغــه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی یې کوي.

دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لرې په جګړه ایــز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځیني عقاید ناســم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو ســره ســم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.

تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونــو کې یې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغــه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګڼ شمیر وګړو تــه ووایــي او ښــایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.

څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضــیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.

له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلــه چــې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظریو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بـدعت ګڼل کیږي، ځکه دغه امر د دیني لارښوونکو مکلفیت او دنده ده، علما او رهبران باید د بدعت امیزو افکارو د له مینځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقـي او قوي دلایل پیدا او وړاندې کړي. څو د بدعت امیزه نظریاتو لرونکـي افـراد پـه قـانع کوونکو دلایلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظریات بیرته له ځان سره واخلي او ترشا یې کیږدي.

که چیرې دا ډول افراد منطقي دلایل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبـور دي چـې د انحرافي عقایدو د خپریدو د مخنیوي لپاره له خپلو وروستنیو وړتیاوو ګټه واخلـي او پخپلو تکتیکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځایه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپـل انحرافـي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورتـه کـوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقایدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پایله کې یې اسلامي ټولنه د کفرګرایي او عقلاني ابتذال پـه لـور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پرېښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چـې مسـتبدین، ظالمـان او اسلامي رهبرانو ته له غایب نظر وګوري او یا هم اسلامي رهبران د بې دینه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتیا او قرباني له ځانه ونه ښـایي او ځـان بـې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري رالیږل شوي استازي پـه ګمراهـۍ کـې ساتلي او خپل انحرافي عقاید پرې په زوره تحمیلوي هغوی کله کله اسلامي علما پـه ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هیله مندي یې القاح کړې چې ګـواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، ربړولو باندې هم بریالي شـوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شیطانت امیزې لارې څخه ګټه اخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسـلامي خلافت په وړاندې پاڅون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونځو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.

که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یي توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکـې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښـونې پـه توګـه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.

هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګـه ومنـي، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هـم نـو د خپـل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترخو ځان په خطر کې واچوی.

د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحـو پـه توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.

پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکـې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.

اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پـورې شي.

دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سـره د ډیموکراتیکي ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولـو فکرونـو اونظرونـو تـه درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او لـه مینځـه یـې یوسي.

خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانـه توګـه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقيدې يې ور خرابې نکـړې او اسـلام او مسلمانانو ته د يوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.
که چيرې د پيغمبرانو په راس کې ريښتنيو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه واى زغملى نو د فرعونيانو لمسيانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشريت خپلې مشرى
(حکمروايى) ته دوام ورکړى واى. د ازادى او عدالت پراخه لمن به يې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چيرې د افغانستان مسلمانانو لـه کمونسـتانو سـره چـې د ديـن، معنوياتو، اخلاقو او انسانيت دښمنانو لاس او ګريوان شـوي نـه واى، وهـل ټکـول او رنځونه يې نه واى زغملي نو نن به د نړى پراخه برخــه د شــوروي اســتبدادي او بــې خدايه نظام حاکم وو.
ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هيوادونو کې د غير مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.
تر هغه وخته چې غيرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نـو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څير ژوند وکړي او له ټولو سياسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.
هغوى ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اسـلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پر ته په نورو ورځو کې رخصتي، په کليسـا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځينې نور مذهبي مراسم لکــه: دينــي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزير د غوښې خوړل هم د دوى لـه لـوري ترســره کيږي.
دغه راز دوى ترهغه پورې ددې مراسمو د ترســره کولـو اجــازه لـري ترڅـو چــې د مسلمانانو اعمال، ازادى او عقيدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمــل چــې د مسلمانانو د ازادى او عقايدو د فاسديدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګــه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ص او راشـدینو خلفـاوو لـه وفـات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زیاتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.

اسلامي احکامو مکلفیتونو تر خپلې کچې هم لا زیاته پراختیا وموندـه، څنگـه چې اسلام ورځ تربلې خپل ماهیت د لاسه ورکاوو یو لامل یې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طریقو ته میلان او گرایش پیداکول وو، او د ددې تمایل له کبلـه معنـوي او اخلاقـي ملوحظات په تدریجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغیز لاندې راغلي وو.

د اموي او عباسي خلافتونو د مدعیاتو په اعمالو کې د دې منفي تمایل لـه پیداکیـدو سره سره بیاهم اسلامي تیورۍ د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پایله کې یې غربیان هم د ناپوهۍ له درانه خـوب څخـه را ویښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړیو نظریو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زیږیدو او د رسانس له پښو غورځیدو سره د انساني حقوقو د مکلفیتونو ترڅنگ د هغوی ارزښت او اهمیت لا هم پورته شو.

د فرانسې د لوی (کبیر) انقلاب، دیکتاتورۍ او استبدادي نظامونو له مینځه لاړل، پـه همدې سره د چاپ ماشین رامینځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بیا پېژنـدنې ته وړاندې شول ترڅو یوځل بیا چاپ شي او د ټولنې د ډیری افرادو گټو ته پـه کتـو سره یو ټولنیز نظام رامینځته شو.

له یوې خوا په غرب کې په نړیواله کچه د کورنیو جگړو رامینځته کیدل او له بلې خوا د ساینس او ټکنالوژۍ پرمختگ، د معنـوي انگیـزو نـزول ددې سـبب شـول چـې بشرحقوقو ته پاملرنه زیاته او ارزښت یې ډیر شو.

بشر حقوق زمونږ د ورځیني ژوند یوه مهمه او حیاتي موضوع خو حساسـه او جگـړه زیږوونکې هم ده، په غرب په ځانگړې توگه په امریکا متحده ایالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډگر کې یې هیڅ شی نه تر سترگو کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو په سمه او عادلانه توګه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چېرې داسې نه وای نو نن به د هیوادونو په داخل او نړیواله کچه هر ډول تبعیض شتون نه درلود، نن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقوق هغه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیه بلکې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد په منشور بلکې د ټولو غړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلې اداري رامینځته شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانګړې توګه د هاګ محکمې ترڅنګ د قوانینو جوړولو او پلي کولو لپاره ځانګړې اداري او له بلې خوا د متخلفانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاګانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکو فعالیتونو لاس پورې شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولو یې وروسته پاتې په ځانګړې توګه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لېرې نشي نو په هر سیمه کې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په ګټه او د نورو په زیان وي.
بیلګه: که چېرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینو خلاف کوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په ګټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحث کول د نورو په وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هيوادونو په ګټه دي چې د ويټو حق لري او يا د دوی دوستان وي او د هغو هيوادونو پر خلاف وي چې د ويټو حق لرونکو هيوادونو تر لاس لاندې او يا يې هم نوکران وي.

دا ټکی بايد په پام کې ونيسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنوي او اخلاقي ماهيت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هيوادونو څخه چې ماده پرستي، او ماديات ګرايي يې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمايه دارې طبقې باندې مسلط وي د يوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هيله وکړي او طبعآ د سرمايه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنيوی کوي

همدا د ماديات ګرايي خوځښتونو چټکتيا ده، چې ترمينځ يې ټولنيز اخلاق او اړيکې ورځ تر بلې د ترينګلتيا او کمزورتيا په لور درومي، ټولنيز ژوند يې په جهنمي هغه بدل شوی دی، يوازينی وسيله چې ددغې بدمرغۍ درمل جوړيدای شي هغه له کموالي او بحران څخه د معنويات ژغورل دي هغه د معنوي کلتور بيا را ژوندي او پياوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دين اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنويات دي چې ډيری دنيوي نظامونه پرې ټينګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مينځه تلل له تهديد څخه ژغوري او له تعصب پرته د دين اصول ته مخ راړول او دين د يو بشپړ اسماني دين په توګه د مسايلو په حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اسلامي نسخه:

ټول دينونه که هغه اسماني او که غير اسماني د نړۍ د خلکو لپاره د بشرحقوقو د ساتنې په برخه کې يوه غوره او ارزښتناکه ډالۍ ده.

د اسلام سپڅلي دين اهميت پدې کې نغښتی چې نه يوازې وروستنی اسماني دين دی خو د نورو دينونو برعکس اساسي قانون يانې قرانکريم ډېر ژر پداسې ليکلي ډول رامينځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغير ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارګرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان يې د نړۍ په يو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې ميلادي پيړۍ راهيسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انسـاني موقـف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانين رامينځته کړيدي، پـه بشـرحقوقو بانـدې پـه بشپړې پوهيدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظرياتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکريم د ارزښت اړوند خدای ج فرمايلی دي

دا هغه کتاب دی چې اياتونه يې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 !1).

درواغو ته په هغه کې (قرانکريم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت يې په ټوله ايز ډول جوړ او ټينګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکريم) هره هينداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مسـلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسيله يې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتيا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتيب قرانکريم او سنت (حديث) او د حضرت محمد ص سيرت د بشر حقوقـو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړېدي، دغه اسلامي سرچينې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصيل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضـوعات په بر کې نيسي.

الف ـ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارينه او ښځينه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لويانو حقوق، د ناروغانو، ټيپانو، مظلومانو، د شتمنو او بيوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ببښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختياوو، غمځپلـو تـه د درنـاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدايي وسايلو د ګټې اخيستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمایلي: ای انسانانو! تاسو هر یو مې له یوې مور او پلار څخه پیداکړي یاست او ددې لپاره مې په بیلابیلـو قومونـو وویشلی چې یو بل وپېژنئ.

ب ــ د اسلامي هیواد د اتباعو حقوق: د یو اسلامي هیواد بشـري حقـوق د اساسـي حقوقو ترڅنګ، د ملکیت او ژوند ساتنې ازادۍ، د انساني کرامت، د شخصي ازادۍ او د امنیت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بیان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د ااتحادیو جوړولو، د عقیدې او ازادۍ حقوق دي.

پدې اړه قرانکریم وایي: په دې دین کې د زور عقیده وجـود نلـري لکـه د، مـذهبي عقایدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابرۍ حـق، لـه ابتـدایي اړتیـاوو څخـه د برخمنتیا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپیڅلی دین کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هیوادونو کې هیڅوک ددې حق نلري چې یو څوک د یو کار ترسـره کولـو لپاره مجبور کړي. لکه په ځینو اسلامي هیوادونو کې حکومتي چارواکي ښځینه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نیسي، یا نارینه مجبوروي چې له یـوې څخه له زیاتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو سـره د نامشـروع اړیکو ټینګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې باید اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانینو څخـه سرغړونه وکړي.

ج ــ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځیرتیا سره قوانین او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخیستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونیول شي البته دا حقوق د محاربانو او غیرمحاربانو دښمنانو ترمینځ توپیر کوي پداسې حال کې چې غیر محارب دښـمنان لکه: لویان، ناروغې ښځې او ماشومان باید ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپیانو ساتنه، په اور باندې نـه ځورونـه، لـه جګـړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنیو درناوی دی چې باید په سمه توګه په پام کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټینګار کوي، څښتن تعالی پـه قرانکـریم کـې یـوه سیپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصیل سره یې بیـان کړیـدي. د لـوړو حقایقو چوکاټ بشري حقوق څرګندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دین له لوري ټاکل شویدي په راتلونکو توضیحاتو کې به ولیدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قـوانین چـې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامینځته کړي بشریت ته وړاندې کړي.

اسـلام د بشر حقوقو د مسایلو د حل لارې په توګه:

بشر حقوق د انسانانو د یو هیومنیرم (انسان دوسـتي) احسـاس ضـامن دی، اسـلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسایل دهیومنیزم پـه بنسـټ رامینځته او ټینګ کړل، البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانګړې توګه د هغـوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شیطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وګړو اجتماعي حقوق یې هم له ابهامـاتو او نیمګړتیـاوو سـره مخامخ کړل.
د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه نالیدلې (نادیده) ونیوله چې د څښتن تعالی لـه لـوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د دیـرارک چـې یـو ایټـالوي علـم دوسـته انسـان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بیا پیژندنه کې لومړني ټکان وو.
دیرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکـړ، دا عاقبـت الامـر د ایټالیا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې یې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکـی دادی چې هیومنیزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختګ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاریخ کې ثبـت شـوې هغـه د اتبـاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو یوه ضروري برخه وه.
دغه اعلامیه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لړلو سره د فرانسې ملي اسـامبلې لـه لوري تصویب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سریزې پـه توګـه ګټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړیو کې فکر کېده چې پدې اعلامیه کې دا اصول نغښتي چې په نړیواله کچه تري ګټه واخیستل شي خوله کومه ځایه چې جوړونکي یې د متوسطې طبقې څخه وو نو په همدې سره یې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.
هغوی غوښتل چې ددې اعلامیې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاسه کولو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دریمه هڅه او کوښښ او د هغې پایلې(د بشر حقوقو نړیواله اعلامئیه) د دویمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشریت بې مثاله استثمار خورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلامیه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونو پټې وګرځېدله.
ځاني او مالي زیانونه د دریمې نړۍ په هیوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمیر او بوسنیا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړیواله وثیقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغوی د خپلو محدودیتونو او کموالي د مخنیوي لپاره بې خاصیته او بې ګټې ثابته شوې ده.
پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زیانونو لاملونه؛ په اهدافو کې د همغږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکامیو پلي کوونکو او د بیا غوښتونکې محکمې قوې نشتون وو.
دا اعلامیه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانیده چې له نابرابرۍ څخه رامینځته شوې ستونزې حل او له مینځه یوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغذ پرمخ د بشر افرادو د زیاتو حقوقو تضمین کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډیری غړو هیوادونو په یو نه یو ډول په بیلابیلو اندازو د هغه مقررات له مینځه یوړل او د کارونې مواد او اصول یې خراب کړل خو په ډیر استثنایي ډول دې تخطي کوونکو ته نه یوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلو ځایونو یې خپلې کړنې ترسره کولې.
پدې ډول حالاتو کې ددې اړتیا لیدل کیږي چې دا اعلامیه بیا په چټکه توګه تر نظر لاندې ونیول شي او د نوي کولو په برخه کې یې نه یوازې غربي نظرونه چې تل په مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ یې باید اسلامي اصول چې د بیخبینا(زیربینا) ډیری برخه یې اخلاقي نظرونه او معنویات جوړوي هم په پام کې ونیول شي او ګټه ترې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه یو متوازنه اساسنامه رامینځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چـې اسلامي هيوادونه ورځيني واقعيتونـه درک او د بشـر حقـوق د اسـلامي شـر يعت د احکامو يوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب يا شرق دوی پدې لاره روان کړيدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د بريالیتوب توفيق پيداکړي نو بايد د اسلامي احکامو په عملي کولو سره يو رسانس چې په ټوله ايزه توګه حقـوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ايزه توګه رامينځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه بايد وړاندې د اسلامي حقوقو تيوری په عملي ډول جوړه او تنظيم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره يې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تيوري

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندې کړې بحث کوو ترڅو د هر حـق او اړونـد قـوانين د توضـيح کولـو لـه لارې دعمومي تيوري او عملي برخې ترمينځ توپير روښانه شي.
په اسلامي فقه، ديني پاليسۍ او اسلامي ديني علومو کې د بشرحقوقو برخې تـه پـه کاملاً ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دين او مذهب لـه حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دين هيئت د خلکو په ژوند کې په عملـي توګه چې ددين اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کـړي، د حقوقـو د ويشـلو دينـي چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتآ حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نيسي، د ازادۍ، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونـه دي چـې مکلفيتونـه توضـيح او بيانوي اساسي هدف ته د رسيدو لپاره د ازادۍ د حقوقو د عمومي قوانينـو شـيندلي فصلونه د يو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بسـتيزو قوانينـو کـې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځينې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نيسو..

1 - په اساسي قوانينو يا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاريخ، توضيح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای يې هـدف دادی چـې د هغـه د وحـې سـبب، ارزونـه يـا ځانګړتياوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.
الف ـ د لرغوني روم پرمهال به ويل کيدل چې بايد د دولت ارادې تـه ټـول انسـانان تسليم وي، که څه هم دين له دولت څخه جلا شوی خو پـه انسـاني کرامـت بانـدې ټينګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت يې وربښلی دی، په پايله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي حقوقو مقوله د نويو شرايطو له بطن څخه وزيږيد طبيعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوی په توان د استبداد په وړاندې په دربېدو ټينګـار کـاوو د وروسـتنی مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هېرېدو په لوښي کې کېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پيل شوېده، داسې فکر کېده چـې فـرد د هغو طبيعي حقوقو لرونکی دی چې په پيل کې د تنظيمولو لپاره وړاندې شـوی دی او دا حقوق د مغزو په ملګرتيا سره کشف کيږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالکيت حق.

فرد د ټولنيزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټينګار کوي ترڅو په ټولنه کې خپل ژوند تضمين کړي، ځکه د خپل فرديت له برکته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پريښودل کيږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پيداښت ته دوام ورکـړای شـي نـو دولت يې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ـ د اجتماعي تړون مقولې په اجتماعي ژوند کې خپله لاره پرانېسـتله، د همـدې مقولې په رڼا کې وه چې د خپلو هغو عمومي ازاديو يوه برخه يې پريښـوده چـې پـه طبيعي ژوند کې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د يوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوی سازماندهي او ساتنه وکړي، د ځينو ازاديو د پريښودو علت هم له دې څخه ويره بلل شوې وه.

که چېرې دولت د مداخلې کولو توان ونلري نو کيدای شي پدې سره خپل موجوديت هم له لاسه ورکړي، او په پايله کې به د خپل هوکړه شوي يا منل شوي صـلاحيت لـه اصل څخه تخطي وکړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا کې وو، چې د بشرحقوقو لومړنی کنوانسيون رامينځته شو. په 1215 کال په انګستان کې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 کال کې د حقوقو منشـور، په 1776 کال د امريکې په متحده ايالاتو کې د ازادۍ اعلاميه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلاميه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مينځته راتګ.

اوس دا څرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو کې فردګرايي سـتره ونـډه لري.لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبيعي شيان دي او نورو ته نه پر ېښودل کيږي، خو ممکن انسان يې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ـ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځايه امکان لري له بنديز پرته يا په غيرسازمان يافته شکل عملی کيږي.
۳ ـ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بنې لري، د بيلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنيوی وکړي او ترڅنګ يې بايد پکې پخپله هم کومه غلطۍ ونکړي، خو په عين مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفيت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ـ دا حقوق فردي يانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړيکه نلري ځکه په ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په يوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ـ په اروپا کې د صنعت پيدايښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډېموکراسۍ پيدا شوه او په همدې سره په پايله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونيوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانينو انفاذ له دولت سره د اوسيدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ـ د لومړۍ او دويمې نړيوالې جګړې ترمينځ واټن کې د پرمختګ څرک ولګېد د اروپا په ځينو اساسي قوانينو کې د سوسياليستي نظريو بوی هم احساس شو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بيمې، د اتحاديو جوړونه او د کورنيو حقوق رامينځته شول، په همدې ترتيب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرايي سره مخالف وو تشبث شو، ډير وخت لاتېر نه وو چې شوروي اتحاد په بشپړ ډول پر سوسياليستي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټينګښت پيداکړ.
هـ ـ له دويمې نړيوالې جګړې وروسته ډير اساسي قوانين د شوروي اتحاد د طريقې په څېر پيل او په ختيځو اروپايي هيوادونو کې نافذ شول. ددې په زياتوالي سره ډيری افريقايي هيوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانين نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړیواله اعلامیې ته پکې ځای ورکړل شــوی وو، د غربــي اروپــايي هیوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پــه زيــاتوالي ســره ډيــرى د قراردادتي نړیوالو اسنادو کنوانسینونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپايي تړون:(12 اپریل 1950).

د فرهنگي، سیاسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانگړتیاوو لرونکې ده:

۱ ـ د محدودیت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامین په موخه رامینځ شوي دی.

۲ ـ د بشرحقوقو له فردگرایې څخه د جامعه گرایې په لور وده وکړه، د حقوقو په بـل ډول.

بیلگه: د کورنیو، ملي، سیمه ایز او نور حقوق د یوې پیاوړې ډلــې لــه لــورې ســمون موندلای او تامینولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توگه چې یو عمده هدف دی گڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختگ د گډون (شراکت) په برخه کې رامینځته شو هغــه د حقوقو عملي کول وو. **لکه:** د ډله ایزعبادت او د اتحادیې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ـ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصــاد او ټولنیزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفیتونه تحمیلــوي، د دولــت لــه عمــومي چارواکو څخه غوښتل کیږي چې سمې چوپړتیاوې لکه: عامه روغتیا، ټوله ایزه بیمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توگه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسمیت وپېژني.

دولت د لاندې وسایلو څخه د یوه په وسیله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ـ د مداخلې عادي وسیله څنگه چې په لودیځو اروپــايي هیوادونــو کــې پکــاروړل کیږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بیوزلې طبقې د گټو ضمانت یې کاوو او له دې سره یې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ایښودله. پــه اقتصــاد بانــدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقايدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پېښېږي نو کېدای شي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.

۲ ـ له کومه ځایه چې د مداخلې عادي وسايلو خپله د تاثير قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدی قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلــه لاره نــه وه موجــوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنيزو بدلونونو سره مينه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به يوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عــادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کيــږي ترڅــو اجتمــاعي مناسباتو(اړيکو) ته د سوسياليستي افکارو يا زور له لارې بدلون ورکړي.

په ډيرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرايي له نظام څخه اشتراکيت، ظلم او پــه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې يې هم کولای شو شــوروي اتحــاد، چــين او ختيځو اروپايي هيوادونه وبولو.

مهم ټکی چې دلته يې بايد يادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپييلي خاصيت څخه سترګې پټوي چې د فردګرايي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکيت په حقوقو کــې مداخله کوي.

په کومه ټولنه کې چې سياسي ازادی موجوده نه وي او اقتصاد يې چې د ټولنې ډيری وګړي کارګر وي له خورا بيوزلتوب سره لاس او ګريوان او د يوې واحدې ډلې تر تسلط يا لاس لاندې وي.

ايا کورنۍ ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمينه هم ورته نــه وي برابره؟

ايا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان يې نلري او لګښتونه يې نشي پوره کولای؟

په همدې سره سوسياليستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده. د نظريو دا وروستنۍ لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: ديــن، کــورنۍ، د قراردادونــو او خصوصي مالکيت ساتنه کوي په عين وخت کې دولت ته اجــازه ورکــوي چــې هغــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسيدو لپاره په لړه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډيــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ـ د دريمې نړۍ ډيری هيوادونه د اسلامي هيوادونو په ګډون لــه دويمــې نړيــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی يوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سياسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډيو يوازې د هغوی په ليکلو سره په اساسي قوانينو کې اثبــات نشــي موندلای او بايد له هغو ريښتينو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبليغات په ټولو سيمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وـ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امريکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته يې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بايــد درناوی وشي او حتی په کلاسيکو بنو کې د هغوی تضمين او ساتنه وکړي.

دغه تضمين بيلابيلې لارې او بڼې خپلې کړي. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانينــو پــه حاکميت نه بلکې په نورو قوانينو باندې ټينګ ولاړ وو. له کومه ځايه چې دغه حقــوق په قوانينو کې ليکل شوي وو نو ډير فشارونه يې نلرل او کوم تقنيني ارزښت يې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت يې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانينو ځينې حقوقپوهان دليل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانينو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت يې پېژندلای وو نــو هغه يې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځينې يې بيا له اساسي قوانينــو ســره برابر بولي.

په پايله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانين له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځينې يې بيا د همسطحه عامه قوانينو په نوم يادوي پدې ترتيــب پکاروړنــه او پاملرنه يې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانينو اجباري دي.

د امريکې په متحده ايالاتو کې دوه مقولې (طبيعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلاميه کې زيات شول څو د عادي عرفي قوانينــو ســمه مانــا افاده کړي بنآ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پيروي وکړي، قضايه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانینو د یوې برخې د قانونین مسـئوله ده.

پارلمان یا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زیان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه یا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صـلاحیت د ژوند پـه اړدوړ په ځینو دودونو کې چې د تقنني ارزښت یا اقتصادي او اجتماعي لارښـود لـه رایه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتیب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضمیني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...

۱ ـ د مقننې، اجرائې او قضایه قوې بیلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.

۲ ـ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضـمین کیـږي ترڅـو چـې قـوانین د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.

۳ ـ حقوقي څارنه باید ترهغه وخته تضمین ، چې ټولې سازماني او فردي پریکـړې د اساسي او نورو قوانینو په چوکاټ کې ترسره شي.

۴ ـ پارلماني استازیتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص یا وړتیا لري؛

۵ـ په مستقیم ډېموکراتیک نظام کې د پوښتنو او لیکونو له لارې د وګړو مسـتقیمه څارنه؛

۶ ـ د اطلاعاتي او تبلیغاتي وسایلو له لارې د ګوندونو په وسیله د وګړو غیر مستقیمه څارنه؛

۷ ـ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه یي اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپـایي محکمه؛

ژ ـ حقوق عبارت دي له:

لومړی ـ سنتي حقوق او ازادۍ؛

دویم ـ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).

ـ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحیت او ازادۍ په بر کې نیسي...

۱ ـ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:

الفـ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــ د عدليې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ــ په ټاکلو او چوپړتیاوو کې برابروالی؛

۲ــ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ــ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ــ په عسکري چوپړتیاوو کې برابروالی؛

∏ــ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ــ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ــ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

III ــ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادی:

۱ــ شخصي ازادی؛

۲ــ د ملکیت یا مالکیت ازادی؛

۳ــ د شخّصي کوډ لرلو ازادی؛

۴ــ د کار سوداګرۍ او صنعت ازادی؛

VI ــ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ــ د دین او عبادت ازادی؛

۲ــ د فکر او سازماندهي ازادی؛

۳ــ د زده کړې او روزنې ازادی؛

VI ــ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ــ اقتصادي ازادی؛

۲اجتماعي ازادی؛

∏ــ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ــ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حــق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ــ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمــه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هیوا د ساتنې په جګـړه کـې یـې ونـډه اخیسـتي وي او د شهیدانود کورنیو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په ځوو مرحلو کې په وړیا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتیاوو په وړاندې کولـو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسایلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحادیې جوړونه کې د شمولیت حق د اتحادیې ونډه داده چې د غړو په استازیتوب له اړوندې ادارې سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکیت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرایې پـه اصـولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کیږي همدا ډول د دولـت لپـاره یـو مکلفیت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتیاوو د پـوره کولـو لپـاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسیالیستې له پلوه دولت د ټولو تولیدي وسـایلو څښـتن دی او خصوصـي مالکیت په کوچنیو کرنیزو ملکیتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قید)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پـه بشـپړه توګـه وارزوو نو پر همدې اساس ځینو عناصرو ته یې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسیکي برابروالی یوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځایه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخیستلای او برابروالی یې عملاَ د لاسرسي وړ ندی، د واقعیـت لـه پلوه برابروالی یوازې یو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سویلي افریقا او متحده ایالاتو کې به نژادي تبعیض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخـه نـاوړه ګټـه نـه اخیستل کیده.

۳ـ له کلاسیکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پایله نلري یـوازینی ارزښـت یـې د دولت د منفي لیدنې په مخینوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نـه اخیسـتل دي، یـوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځـي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پایله کې هغه دولتونه چې په فردګرایې ډډه لګوي خو سوسیالیستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټـه ورڅخـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې څېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.
که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.
بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې ادارې څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د مالياتو تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محرومېږي.
پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.
۴ ـ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.
بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په پام کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.
۵ـ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسينونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يې څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصــول چــې لــه نړيوالــو کنوانسينونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.
د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خــوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانګړتياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايــد پــه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.
۶ـ د نړيوالو کنوانسينونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتــړ ســره ورتــه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پاّم کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوى او د داسې يوې نړيوالې وســيلې کمښــت چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادۍ تضمينوي.
دا ډول ملاتړ هيڅکله له برياليتوب سره نشي يوځاى کيــداى، د بشــرحقوقو ملاتــړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون ګڼل کيږي، که څــه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چــوکۍ بانــدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانګړتياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولاى شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانګړې اروپايي کميټې ته وســپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.
د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانګړې شوېده.
په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجــع شــوې دي خــو پــه ۱۹۵۵ـــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چــې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.
اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخــه پــه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چــې پــه اســنادو کــې ترتيب شوى او دا د تړون په څېر پکــاروړل کيــږي او ددې تــاثيرات يــې پېچلــې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اسـلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ږکېهغه څه ته وايي چې په ديـن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ـ له پيسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څـوک راوستل.

۲ـ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ـ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادۍ حق.

۴ـ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ـ مجرد او مشخص حق

۱ـ مشخص حق هغه حق ته ويل کيـږي چـې يوځـای موجـود وي او خـارجي بڼـه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابرۍ حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ـ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکتر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پـه عامـه تصـدي کـې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور............

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګڼي ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چـې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکـان لـري چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غیر مالي چې د زیان جبران یې نه وي شوی نو مړي ته یې نه وړل کیږي.

ب ـ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچینې ته اړتیا نلري لکه: د روژې په مبارکې میاشت کې روژه نیونې ورځې یا د یو محصول ارزښت.

۲ـ نسبي حقوق د روښانتیا او تشریح لپاره یوې سرچینې ته اړتیا لري او دا سرچینه یې د مثبتو او منفي قطبونو ترمینځ موجوده وي، لکه د یو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پیداکولو وسیله ده.

یوه میرمن باید په ډیرې درناوي پریښودل شي (طلاق شي).

ای محمده! ښځنه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.

کفارت: لسو بیوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه یې دومره وي چې بیوزله پرې خپله ښځه او بچي تغذیه کړي.

ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):

حق الله د یوې ډلې د حق په مانا ده، ځینې ددې لپاره په حق الله نومول کیږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربیره اشخاص هم موجود دي لکه:

نوي پیداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نـو لازمــه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.

فقها حقوق په څلور برخو ویشي

۱ـ د خدای ج لپاره مشخص حق؛

۲ـ د انسانانو لپاره مشخص حق؛

۳ـ دواړه حقوق یو له بل سره اړیکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.

۴ـ دواړه حقوق یو له بل سره اړیکه لري خو د بنده حق غوره والی لـري لکــه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبــد ګــډ جوړښــت دی چــې د دوه اړخیزه یا متقابل حق په نوم یادیږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنۍ څخه ملاتــړ او لــه وېــرې څخــه روغتیــا او ازادۍ(پیسې اوملکیت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ســاتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخیز حق په پلټلو کې باید هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم یو غوره والی وړاندې او یا لومړیتوب لري.

که چیرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چــې تــرې نــاوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتیا او ژوند پــه خطر کې واچوي او یا خپلې پیسې بیځایه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ــ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم یادیږي.

۲ــ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم یادیږي. لکه فرض عبــادت(لمونځ او روژه).

ب ــ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ــ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقیدو برخو ویشي:

۱ــ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دینــي احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ــ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کیږي.

۳ــ محدود مجازات لکه ـــ له میراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپــاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمینځ واقـع دي لکـه ــــ کفاره یانې د غیرقصدي قتل د دیت ورکول یا په روژه خوړلـو یـا د قسـم پـه ماتولو د دیت ورکول دي.

چې پدې سره په انسان کې د عبادت یو ډول احساس رامینځته کیـږي ځکـه هغه د خدای د اوامرو په توګه ګڼل کیږي او دا امر په ځای کیږي په عین وخت په هغوی کې یو ډول د د تقبیح احساس پیداکیږي، ځکه د هغـوی ارتکـاب د خدای تعالی له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کیږي.

۵ـ د عباداتو په ځینو اعمالو کې یو مرستندویه احسـاس موجـود وي. لکـه د روژې خوړلو کفاره، دا هم یو ډول عبادت دی ځکه انسانان خدایتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.

۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمـالو احسـاس پکـې وي لکـه عشـر چـې د مسلمانانو په کرنیزو ځمکو یو ډول مالیه وي.

۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پینځمه برخه یا هغه ګټور د اړتیا تـوکي چـې د ځمکې لاندې پیداکیږي چې د ټولو د هوساینې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پیداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دی.

د خدای تعالی د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې بڼو عبـادت او مجازات په عین وخت کې د خدایتعالی او ټولنې د حقوقـو تـرمینځ د پولـو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بیلابیل او خورا پراخه بڼه لري او دا تـول باید په پام کې ونیول شي د ټولنې اړتیاوې باید تجدید نظر (بیا کتل) شي.

دا ډله حقوق په دوه برخو ویشل کیږي، او دې قراني ایت ته په پام سره چې:

(که چیرې تاسو د انسانانو ترمینځ پریکړه کوئ نو عادلانه پریکړه وکړئ)

دا ډله وایي د خلکو ترمینځ د پریکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانـدنیو ډلـو کې ځای ورکول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نبايد ځانګړو خلکو ته په پام کـې ونيول شي برعکس بايد دټول اړتياوې په پام کې ونيول شـي دغـه حقـوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم يادېږي.
د بيلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصيت او ملکيت پـه مسايلو کې د داوري مجازات شامل دي.
۲ ـ د انسان يا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم يادېږي. لکـه خصوصـي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاسـه يـا هم ترې تير شي ياني دا ددې واک لري چې له خپلـو حقوقـو سـره هـر ډول معامله وغواړي کولای شي.
د بېلګې په توګه: ديت دا د وينې ارزښت هغه اندازه ده چې د يو چا کورنۍ ته ورکول کيږي چې د بل په ذريعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نـو ددې صلاحيت هم لري چې دا اندازه قيمت ومني او يا هـم پخپلـې غوښـتنې سره له دې حق څخه تير شي.
ددې حقوقو په زياتوالي سره ځيني شيان موجود دي لکه هغه مجـازات چــې ورسره حق الله او حق العبد رامينځته کيږي، له مجازاتو څخه يوه عمومي ګټـه ترلاسه کيږي چې له يوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلـې خـوا د قاتـل پـه وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مينځـه وړي دغـه راز د خصوصـي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکـې کـوم حـق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سيلاب ځيلـي هم له ځينو حقوقو څخه برخمن دي.
له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چــې هـر ډول يـې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.
په رېښتني توګه له دوه لارو څخه يو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپـاره د هغـه شخصـي ګټې هم په پام کې نیولې دي په هماغه ډول یې د هغوی د ټولنې ګټو تـه هـم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بیځایه لګښـتونو څخه منع کړی چې زیان یې ټولې ټولنې ته ونه رسیږي. ځکه دا پیسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانګړې کړي دي.

خدایتعالی پخپل کتاب کې فرمایلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توګه مه کاروئ کومې پیسې چـې خـدایتعالی پـه واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپین زر پیري او د خدای په لاره کې یې نه لګوي نو هغوی ته به په راتلونکي کـې یـوه دردنـاک زیـری ورکړل شي.

۲ـ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول باید له خپلو حقوقوڅخه ګټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زیان ونه رسیږي، او ټولنه هم دا حـق لري چې داسې اشخاص چې ګټه اخیستنه یې ټولنې ته زیان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ـ له هغه څخه څوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ـ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه یې وکړي.
۳ـ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ـ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ـ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکـړي نو نباید وارثان یې د جرم سزا وویني.
۶ـ ټول خدایي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې لـه دې لـوري خـدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.

یادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضـمانت پـه ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ـ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ـ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص لـه هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ـ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخـه موخـه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ــ په شتمنيو اوپورونو کې تاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې یو يې د داين او بل د مديون په شکل نيول کيږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرايي کور يا غيرمالي لکه: قضايي لمونځ دی. څوک چې مديون دی بايد دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلاً: د کور کرايه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضايي ډول ادا کوي يا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکه: د يوې ودانۍ د جوړول منځپانګه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مديون د ذهني توان سره مناسب او حالت او ماهيت سره سم توپير کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانګړي قوانين لري

۱ــ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتيا نشته پداسې حال کې چې په شتمنيو کې حق غوښتلوته اړتيا نشته.

۲ــ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او يا ورڅخه صرف نظر راشي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کيدای شي اونه هم ترې تيريدل کيږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کيږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطيږي(غورځول).

بيلګه: کله چې د يو کور خاوند يو قرار داد له مخې خپل کور پلوري نو که چيرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانوناً فسخه کيږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبار پخپل ځای پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ـ قانوني او ديني حقوق

كه څه هم ديني حقوق له ديني احكامو سره سم څرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتديلای ، لكه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احكامو سره سـم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام كې خپلواكي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره كوونكو د اعمالو په برخه كې كه دنـده او كـه ټاكنه د څښتن تعالی د كلام له مخې تعريف كړی دی.

الف: قضاوت د يو عمل د ترسره كولو يا برعكس نه كولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او ياې له ترسـره كولـو تير شي.

ب ـ ټوله ايز اصل دادی كه چيرې كوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چـې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره كړي يا برعكس ونكړي، كه كوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.

څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بـه مـو هـم نكړم په اساسي اصولو كې دا اصل موجود دی.

نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره كيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼـل كيـږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې كوم عمل ته جرم وويل شـي بايـد يـو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع كړي.

د ـ د خپلواكی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع كيږي.

چې د يو عمل د كولو يا هم نه كولو په برخه وركړل شـوی وي، چـې ددې ډول اجازه ويونكی وي ممكن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نـه هـم د منلـو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدايتعالی اجازه نه وې ورکړي نو د يو عمل د ترسره کولو لپاره ازادي نشته ياپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل له لوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ـ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې سره د اعمالو کلمه په درې برخو ويشي:

الف: د سرچينې په پلټلو سره د منښت يا نه منښت لپاره د خدايتعالی له لوري کوم تقنيني او مشخص امر وجود نلري.

ب ـ دين انسان ته د يو عمل ترسره کولو يا هم نه کولو د ټاکلو حق نه دی ورکړی.

ج ـ دين د ټاکلو يا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ويلي خو دا نښانې وجود لري چې د يو عمل ترسره کول يا نه کول يو ډول دي چې فاعل يې بايد په اړه تصميم ونيسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ويشي.

دين د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دين د يو عمل کولو يا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ـ د يو دليل په توګه چې د يو عمل ترسره کولو په برخه کې پوښتنه رامينځته کيږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دريو برخو ويشلی دی:

۱ـ د عمل د مخنيوي لپاره دليل؛

۲ـ د عمل ترسره کولو لپاره دليل؛

۳ـ د يو عمل ترسره کولو يا نه کولو څخه وړاندې دليل وجود نلري او ترسره کوونکی يې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدايتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره يې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه يې ازاد پـرې ايښـي دی او کولای شي پخپله خوښه يو عمل ترسره يا هم ترې تير شي.

۳ـــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ايزتوب ته په پـام سـره د ازاد عمـل پـه څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.

۱ـ هغه څيزونه چې يو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي لکـه: خـوړل، څښل چې کاملاً د اړتيا وړ دي خو که چيرې ونه شي نو انسان ته زيان رسوي.

۲ـ هغه شيان چې يوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي خو دومره اړين او ضروري نه وي؛ لکه زيات خوراک، او اضافي جامې پيرل او داسې نور ....

۳ ـ هغه شيان يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچيانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.

که څه هم د سرچينې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هـم تـرې منـع کړای شوي، ترسره کول يې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.

۴ ـ هغه شيان چې يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ويونکـو مارغانو غږ ته غوږ نيول، د تفريح له ځايونو څخه تاويدل که څه هم دغه اعمال د سرچينې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختـه کيـدو بنـه ځانته خپله کړي.

۴ ـ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کيدو ته په پآم سره اعمال په عمـومي او نسبي ازادي ويشي.

د هغه په وينا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د يو عمل په ترسـره کولـو کې ازاد وي او يا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړې علت ولري او فاعل د هغه علت په موجوديت سره ازاد وي.

۵ـــ د ازادۍ سرچينې ته په پام سره داسې ويشنې هـم موجـودې وي چـې ورسره سم ازادي يا د خدايتعال يا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ـــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ویشل شویده، د خدایتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدایتعالی یې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدایتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې یوې ښځې ته قرانکریم په مهر کې ورکړي، نه د وادہ د پیسو په توګه.
۷ـ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئیت (خدایتعالی) او که د بل شخص له لوري د یو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار یــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخیستل شي.
د استعمال ازادي ځینو شیانو استعمال یـا اســتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئیــت (خدایتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازادیو ترمینځ توپیر

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پیداکیږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره یو ډول که د حقوقو یوه برخه ده له حقوقو سره توپیر لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانینو په موضوع کې مطرح شوېده، ځینو قانون جووړونکو ویلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هیڅوک هغــه پــه یــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتیب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې یــې تیری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د یو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چیرې پدې ازادۍ تیری وشي نو قانوني حق منل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقـوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساً ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شـی دی او قـانون هـم ورڅخـه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادۍ په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې پـه ناسـمې پکـاروړنې سـره اصلاحات له ګډوډۍ سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي څو وښایي چې یو فرد د نورو په وړانـدې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکـه پـه خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسـره شـي کـارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلی ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنۍ کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکـه د ورورولـۍ او ملګرتیـا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولو وګړو دنده هم ده کارول کيږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمينځ يوپير کوي اوداسې مثال راوړي:

۱- که چيرې مسلمانانو په جګړه کې غنيمتونه په لاس راوړي نو کيدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲- که څوک غواړي چې په يو شريک ملکيت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکيت وپلوري.

۳- بيوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بيت المال کې ګټه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پايله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترمنځ توپير کړی... او هغوی ته يې د جواز، حق او بين البين نومونه ورکړي دي.

۱- داسې حالت چې يو شخص پکې د يو شي د مالک کيدو توان لکه: د يو نوکر يا قچر پيداکول، واده کول يا د خپلو غلام شويو خپلوانو د اخيستلو توان چې دا يو جواز ګڼل کيږي.

خو حق ورته نشو ويلای.

۲- داسې حالت چې د يو دليل په راوړلو سره د يو شي خاوند وګرځي لکه: په يوه کوچنۍ ځمکه کې ونډه، پخپل شريک باندې د خپلې ونډې پلورل دا ټول د دليل په درلودلو سره د شتمنۍ غوښتنې نشي کولای او دا درجه د حق او جواز ترمينځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زياته کړه چې د انسان ملکيت يوازې جواز دی يا هغه واک چې مقننه هئيت يې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغه په رښتيا سره هم يو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکيت بلل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمینځ یوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او لــه مالکیته ټیټه ده.

لکه: که څوک وغواړي یو کور چې خوښ یې شي وپیري نو د کــور د خاونــد د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې یا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.

که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتیب دا دحق په نوم یادیږي.

د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جــواز ترمینځ مرحله ده، څرنګه چې پورته یادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسیږي چې بیلابیلې مرحلې تیرې او په هره مرحله کې یې حالت بدلون ومومي.

له یوې خوا حق عبارت دی د یوشي د مالک کیدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د یو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وایي او له دریم اړخه حــق د یــو شي خاوند کیدو ته وایي.

د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کیږي دلته یوازینی ســتونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دویمي مرحلې اړوند نه کارول کیږي ځکه که انسان دا هر یو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپــاره کوم بل مورد پاتې نشي.

انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشریح کولو کــې دېتــه اړتیــا لــري چــې تشخیص یې کړي چې ایا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شــوې د شیانو یا اعمالو په مورد کې رښتیا ده؟

که ازادي په کارونو او شیانو کې ریښتني وي نو ازادي نومیږي کنه نو هغــه تــه واک ویل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښوونځيو، روغتون او نورو څخه ګټې اخيستنې ته ويل کيږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې يا قانون جوړونکو له لوري ورکول کيږي د عامه حقوقو په رديف کې ځای نيسي او دولت بايد له خلکو سره د هغې په ګټه اخيستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختيارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئيت يې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کيږي. لکه: د يو شي مالکيت، د محفلونو جوړول، ازادي، له يو ځای څخه بل ځای ته د سفر کولو حق.

ټول سياسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر څرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلو حقوقو څخه يو ډول ګټه پورته کړي او د هر څه ترسره کولو واک پخپله ولري او ټولو ته د ګټې اخيستنې لپاره ده پورتني عامه اختيارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورڅخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازيتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازاديو څخه ملاتړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله يوه برخه هم ده ځکه موخه يې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زياتو دلايلو ته اړتيا ترڅو دندې تربحث لاندې ونيسو.

نو له همدې کبله يې ځينې برخې په لنډه توګه بيانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ـ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حالاتو او شرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ـ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادۍ په چوکاټ کې خپل قضاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دندې چې مشخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ـ غیر مشخصه دنده: انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، په لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبور دی چې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختیځ او لودیځ په لور واړوئ بلکې ښیګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکو، کتابونو، قیامت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شته خپلوانو ،یتیمانو، بیوزلانو، ګدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکړئ ،لمونځ وکړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ويشل کيږي چې يوه يې ديــن او بلــه يــې عمــومي ده
بيلگه: عمومي دنده د يو ډوب شوي شخص ژغورنه او يو وږي انســان
ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دين په توگه او دين يې له ټولو وگــړو څخــه د ترســره کولــو
غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي کــه ديــن
وي که نړيوالې چارې د هغو ترسره کول ايجابوي.

عمومي دنده د دين رامينځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپير لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغيزې لــري
دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئيت يــوازې د
فاعل په اړه بحث کوي او که چيرې دا فاعل هغه دنده پرځاى نه کړي
نو مقننه هئيت يې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورســوي نــو
نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کيږي که هيچا ترسره نه کــړه
نوټول ورسره گناهکاريږو.

هغوى دا عقيده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنگه چــې پــدې الهــي
کلام کې ليدل کيږي (جنگي چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نيول په ټولو باندې امر شوى، ځينــي بنســتګر پــدې انــد دي چــې د
عمومي دندو ځينو برخو بشپړول د ټولنې ځينو افرادو ته متوجه وي
خو پرته له دې چې مشخصې کړاى شي.

خدايتعالى فرمايي: د هغوى د عسکرو له هرې برخې څخه بايد يوازې يوه ډلــه
مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوى د دين پــه اړه ســم
مالومات ترلاسه کړي څو له راگرځيدو وروسته خپل خلــک هوښــيار
کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندې برخې ډېرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ـ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالى د ټولـو شـيانو خـالق دی؛

۲ـ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ـ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ـ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ـ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ـ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيری کوي.

۷ ـ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ـ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ـ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ـ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ـ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيـږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پـدې برخـو کـې د خودکفـايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شـامل دي او دغـه امـر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکی تضمينوي.

ج ـ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دی

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو پـه عين وخت کې هغه دندې چـې حقـوق تضـمينوي هـم تحميلـوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهیدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د دیـــن پـــه غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په یوځای کولو سره د حقوقو او وجایبو اړوند د اسلام نظر په ډاگه ښکاریږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د یوې ډلې دنده یـا وجیبـه شــمیرل کیږي.

ددې لپاره چې د موضوع ټړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه یې پــه لاندې ډول بیانوو

۱ــ د نورو افرادو په وړاندې د یو فرد حق لکه: په خپلوانــو بانــدې د مصــرفولو حق، د گاونډیانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ــ د ډلې په وړاندې د یو فرد حق: لکه په بیت المــال کــې د بیوزلــو حــق، د مالکیت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ــ د یو فرد په وړاندې د یوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربــالمعروف نهــی عن المنکر او په هغه چا د بیت المال حق چې د ذکات زیمــواري یــې بیوزلو ته ورکې وي.

۴ــ د یوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولــت ته خدمت کوي.

دــ کیدای شي د یو فرد حق په عین وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عین وخت کــې دندې هم دي، کار په ډله باندې د یو فرد حق دی چې باید زمینه یــې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په یوې ډلې باندې دفرد حق دی، کــه چیــرې هغــه یــې د لگښتونو توان ونلري نو باید مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هـ ـ د عمل ازادی، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کې د اولوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولو الامر دي اطاعت وکړئ .

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په څیر وي.

څرنګه چې وایي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمې له بحث وروسته دې پایلې ته ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخه کې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کې وي یا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپل نظر را څرګند کړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکه اولو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولو الامر د فقهې په علم کې کوښښ کوونکي (مجتهد) نه وي نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلــري ځکــه د هغــه قضــاوت د خــدايتعالی د قضــاوت نافرماني ده.

۵ ـ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نيول کيږي.

۱ـ د پيدايښت د پايلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچينې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننــه قضــاوت (پيدايښت او توقف) له ډيرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلــو کې ځای ورکړی دی.

د پيښيدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولــو يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پيدايښت علت

الف ــ د پېښو عوامل يا بنده:

ولادت: چې په وسيله يې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۲ـ مرګ: چې په وسيله يې د وراثت حق اړيکه پيدا کوي.

۳ـ ځواکمنتيا: چې په وسيله يې سياسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۴ـ شتمني: چې په وسيله يې د بيوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته يو له بل سره اړيکه يا تړاو ورکول کيږي.

۵ ــ بيوزلي: چې په وسيله د ناهيلي شويو افرادو د هغوی حقوقو سره اړيکه په لاس راځي.

۶ـ زړښت: په وسيله يې د لويانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

۷ـ کاونډيتوب: چې په وسيله يې د ګاونډيانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابيت سبب ګرځي له دوی سره اړيکه پيداکوي.

کړنې د ځينو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه يا مقولات لکه: واده، پيرل پيرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کـېـ ورتـه ځـای ورکړل شو.

د پېښېدو عوامل

الف: بنده یا پېښېدو عوامل:

۱: مرګ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زړښت دی.

۲ ـ شتمني: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه ښښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځیني وخت دا ایجابوي چـې پـه معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، څو هغوی لندمهاله ازادي ومومي دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثیر لاندې راغلي او پــه اړه به يې څو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ـ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دپرې کيدو لامل ګرځي چې حامله وي.

۲ ـ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړنې؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ـ تيری

۳ـ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ـ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ـــ راکړه ورکړه

الف: څوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يــې کــړي اوکــه چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوســه تــر بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيــت تــر تــاثير لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ـ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغــه امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ـ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغــه د خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ـ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايــد پــه پــوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي څو پوروړی د خپل پور د ادا کولو توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.

خدایتعالی فرمايي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.

هـ ـ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.

ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.

۳ـ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.

الفـ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.

که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.

ب ـ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني توګه باید ترې ګټه واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.

ج ـ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له

۱ـ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۲ـ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۳ـ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان رسوي.

۴ـ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايي سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نـورو د زيـان سـبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چـارواکو لپـاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخـه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعـت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکـاټ کـې عمـل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترسـره کولـو پرمهـال د ټولنې ښېګڼې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نـاوړه ګټـې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ خدایتعالی د یو شي د سپارلو پروخت تصمیم نیول کیږي لکه: بیوزلانو ته د مقرر یا ټاکل شوي ذکات ورکړه.

۲ـ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کیږي نو د هغه لپاره تصمیم رامینځته کیږي.

۳ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که یو شخص مړ شي چې خپل ذکات یې نه وي ورکړی او په عین وخت کې قرضدار هم وي.

الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کیږي یا نه لېږدول کیږي د منلو په برخه کې یو عمومي اصل رامینځته شي نو انسان مجبور دی چې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتماعي حقوقو او همبستګۍ ټینګ وي دا ډول اجرائات د هر چا حق دی د سازمانونو موجودیت لکه پولیس او ملي امنیت د هغه ارزښت نشي راټیټولای.

ب: قانوني او مشروع شیانوته اجازه او د غیر مشروع شیانو منع کولو تګلاره ده.

په اسلامي ټولنه کې نه یوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سیاسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له یو سازمان یافته نظر سره برابروي، دغه امر په اسلام کې په بیلابیلو ډولونو مبارزه کوي او د همدې ځانګړتیا له کبله د اسلامي امت د وجود یو فعال غړی بلل کیږي.

ج ـ ولایت الحسبه: دا یوه اسلامي موسسه ده او ددې لپاره جوړېږي چې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخه خلک منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې يو تضمين دی، دا يو صلاحيتي مقام دی چې د چارو د قانونيت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامين او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ عامه حقوق: قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمينات رامينځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ د غوره قانونيت درناوی: څرګنده ده چې په اسلام کې خدايتعالی د قانوني مقام صلاحيت لرونکی دی، دين د حق الله، بشرحقوقو، دوه اړخيزه حقوق، مالي او غيرمالي حقوق دغوره قانونيت استازيتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدايتعالی له حقوقو څخه نه تېرېدنه کيږي او نه هم ورڅخه د ښېښې غوښتنې حق شته او نه يې هم څوک په ميراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخيزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او که د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامينځته کوي.

۶ـ د ساتنې حق: په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دين حاکميت دی او د ترلاسه کولو لپاره يې تضمين او د ساتنې لپاره يې ځينې محدوديتونه د اجرا لپاره وړاندې کيږي

تضمينات عبارت دي له.

الف: د فرد ديني انګيزه: دغه ديني انګيزه له داخلي تضمين څخه استازيتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پيروانو ته ډله ايــز مســوليتونو مانــا ورپېژني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې ترسره کوي.

فقها د قضاوت د لومړيو سرچينو پر بنسټ(قران، حديث) کوښښ کوي، چــې که چيرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچينو څخه ګټه پورته نکړي نو دا د قانون له اهليت اوموجوديت کې تخطي رامينځته کوي.

په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحيت کې د اساسي قانون اصولو او دين له مطالعې څخه دا پايله ترلاسه کيږي چې ډيری يې په قران او حــديث کې موجود دي، د فقهاو په اند ځيني نور يــې د صــحابه وو راشــدين خليفه ګانو له کړنو څخه تقليد شوي دي.

پر همدې بنسټ په دين کې ډيری شيان د غوره قضاوت په هغــه رديــف کــې ځای نيسي چې له قران او حديث څخه را اخيستل شوي وي پداسې حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــای قــانوني قضاوت ته پريږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

په اسلام سپیڅلي دین کې د بشرحقوقود تیورۍ جوړولو کوښښونه کیږي البته ددې طرحې په لیکلو کې له پوره هڅو او پلټنوڅخه ګټه اخیستل کیږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټیزه پوښتنه داده چې ایا د بشرحقوقو تر عنوان لاندې کوم نوي علم ته اړتیا لیدل کیږي؟

د دویمې نړیوالې جګړې په تعقیب سره د نوي علم پېژندنې هغه بنه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړیوالې اعلامیې په ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړیوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کې د بشرحقوقو ټینګار کاوو.

څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زیاته کچه په هغو هیوادونو فشار راوړ چې په داخلي اوضاع کې یې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کیده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشري حقوقو ساتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندویي کوي خو له بده مرغه په عین وخت کې د حقوقو نړیوال خوځښت څخه د یو سیاسي فشار او سپکې وسیلې په توګه ختیځو اروپایي او د دریمې نړۍ هیوادونو ناوړه ګټې واخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړيوال خوځښت څخه دې ډول تبعيضي ګټې اخيستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښکاره شول مونږ پدې اند يو د هيواد د کورنيو قوانينو وده په هغه ډول چې په نړيوالو کنوانسينونو کې ښکاره کړاى شوې ده، ددې علم له تفکيک پرته د سياسي او حقوقي علوم د يوې موجوده څانګې اومستقل علم په توګه به يو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډير مهم دي هغه دبشرحقوقو د موضوع په ارزښت باندې تمتيا (تمرکز) کول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجايبو ترمينځ يوه متقابله اړيکه موجوده وي بشرحقوق په موجود شکل چې يوازې په حقوقو ټينګ دى او د نړۍ د ټولو خلکو په ګټه کوم کار نشي پرمخ وړلاى، که چيرې مو په پاّم کې وي. که چيرې د يوشيتمې پيړۍ وګړي له دې څخه د يو سياسي، اجتماعي او اقتصادي خراغ په توګه ګټه پورته کړي نو همدا نن بايدپه ځينو اقدماتو لاس پورې کړي، چې د خوځښت شکل ځانته دحقوقو او وجايبو ځيره خپله کړي او د لا ښې ګټې اخيستنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړکړي، کنه نو نشو کولاى چې دبشر حقوقو د نړيوالې اعلاميې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وکړو.

د پاکې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره کې چې له اسلامي ايډياوو سره تر ډيره ورته ده، نو اسلامي هيوادونه بايد وړاندې شي ځکه هغوى کولاى شي پخپل پينځلس سوه کلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته په ارزښت ورکولو کې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تــش پــه نوم څو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو برياليي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورڅخــه اخلي.

مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کلــه چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library